nog niet tot een eigen visie kwam omtrent de techniek, althans geen eigen stijl heeft geschonken aan de techniek. Het eenige waarop gewezen kan worden, zijn de verhandelingen waarin over de techniek wordt gesproken, in min of meer rechtstreeks verband met onderwerpen van socialen, economischen, soms aesthetischen of ethischen aard. De titels van deze verhandelingen luiden: „Waardeering van techniek", „Mensch en machine", „Rationalisatie en mechanisatie", „Het wereldbeeld van den modernen arbeider", „Mechanisatie en werkloosheid".

Hoewel de beteekenis van meerdere van deze artikelen niet spoedig te hoog kan worden gewaardeerd, inzonderheid t.o.v. het weinige dat werd gepubliceerd, bieden toch deze artikelen geen afgerond, specifiek Calvinistisch inzicht betreffende de techniek als een zelfstandige functie in het leven. Het Calvinisme kwam daartoe eigenlijk nog niet.

Hiervoor zijn meerdere redenen aan te voeren.

Er zijn er, ook in den Calvinistischen kring zelf, die van meening zijn dat de techniek in het materieele verloopt en als zoodanig een formeele zaak is, waaromtrent het principe geen woord heeft te spreken. De techniek zou zich alleen maar bezig houden met de be- of verwerking van de materie. Als zoodanig zouden voor haar geen christelijke noch à-christelijke normen aanwezig zijn.

Men ontkent niet dat de techniek een belangrijke factor is in het cultuur-proces. Zij is dat ontegenzeggelijk, doch via allerlei vervlechtingen, via nijverheid, industrie en handel b.v. Zonder die heeft het technische geen zin, zou niet over technisch gesproken kunnen worden redeneerend vanuit een bepaald beginsel. Het zouden sociale, economische of b.v. ethische beschouwingen moeten zijn waarin aan de techniek aandacht wordt geschonken, alsmede van beteekenis voor deze zijden van het leven.

Van erkenning van de zelfstandigheid van de techniek kan alzoo moeilijk sprake zijn bij wie de techniek slechts ziet als ondergeschikt hulpmiddel, dat in niets anders bestaat dan de bekwame toepassing der natuurwetten, Zóó gezien, zou er niet alleen geen behoefte zijn aan een principieele beschouwing omtrent de techniek, doch ook geen mogelijkheid.

Deze gesignaleerde mechanistische-causaliteits-opvatting, verdraagt zich moeilijk met het Calvinisme, kan er niet door worden aanvaard. Bovendien was en is zij, helaas nog steeds, een belemmering voor een generale krachtsinspanning in betrekking tot een zuiver Calvinistische beschouwing omtrent de techniek.

Intusschen zij er op gewezen dat het overigens niet ontbreekt aan zeer onderscheiden, met het Calvinisme tegenstrijdige opvattingen omtrent de techniek, haar eigen aard, beteekenis en waarde.

Voor het eerst wordt breeder over de techniek gehandeld wanneer zij tot voller ontplooiing komt, in de 19e eeuw. Het was in 1877 toen Kapp zijn „Grundlinien einer Philosophie der Technik" liet verschijnen en de rij opende van hen, die op grond van bepaalde beginselen, hun oordeel over de techniek nader formuleerden. Vrijwel evenredig met de ontplooiing van de techniek volgen de onderscheiden, dikwijls met elkander tegenstrijdige beschouwingen. Met Dessauers „Philosophie der Technik" wordt voor het eerst een „*onafhankelijke*" filosophie geleverd en komt deze filosophie tot voorloopige afsluiting. Een kort critisch, waardevol overzicht van de filosophie der techniek geeft Ir H. van Riessen in „Philosophia Reformata", 3e jaargang, 4e kwartaal '38.

In andere dan Calvinistische beschouwingen, is de techniek derhalve wel een onderwerp dat principieel en zelfstandig aan de orde is gesteld, hoewel sinds nog maar kort. Slechts in zooverre treft het Calvinisme geen bijzonder verwijt en zou dit kunnen deelen b.v. met het Katholicisme dat zich ook nog niet, min of meer bindend, uitsprak. Tot dusver is het alleen Hans Lilje die er zich toe gezet heeft het Christendom en de techniek wijsgeerig met elkander in overeenstemming te brengen.

Voorts ligt voor het uitwerken van een volledige principieele beschouwing omtrent de techniek, de opkomst van de moderne techniek nog kort genoeg af. Het veld van onderzoek is mede daardoor, moeilijk te overzien en de eigen aard van de techniek zelf nauwelijks te ontleden.

Hierbij komt dat de zeer snelle ontwikkeling en de daarmede gepaard gaande vervlechtingen van de techniek, vraagstukken aan de orde hebben gesteld, welke veelal spoediger werden „opgelost", hoe dan ook, eer er gelegenheid was zich op de consequenties van de ontwikkeling en van de toepassing van de techniek, ook maar eenigermate te bezinnen. Mede daardoor zijn de vraagstukken thans zeer gecompliceerd en moeilijk te ontwarren. Waar gesproken kan worden van een rustige ontplooiing zijn de moeilijkheden in den regel niet zoo groot. Reeds de analyse betreffende den invloed en de beteekenis van de techniek voor elk der levenssterreinen en voor deze in hun onderling verband, is thans zeer moeilijk.

Dit alles mag niet weerhouden in dezen te doen wat maar eenigszins mogelijk is. In dit opstel wordt beproefd het verband te vinden tusschen het Calvinisme en de techniek, in alle opzichten in onderwerping aan het gezag van de Heilige Schrift. De erkenning dat dit pogen niet anders dan zeer gebrekkig en daarbij onvolledig is, kan niet verhinderen tot publicatie over te gaan, omdat gehoopt wordt dat daardoor tot gezamenlijk onderzoek en rustige overweging wordt gestimuleerd.

P. W. P.

## *Aan een jongeren tijdgenoot.*

Nr 2.

Amice,

Er is geen ramp zoo groot, of iets goeds komt er in mee. Dat is ook zeer natuurlijk, omdat in alles Gòd meekomt, God, die àlle dingen ten goede laat medewerken dengenen, die naar Zijn voornemen zijn geroepen, God, die Zijn doel met alle ding bereikt, Zijn góede doel.

Een goede kant, ook aan de beroering van dezen tijd? Ja, amice, — al was 't alleen maar deze, dat jij onder de adembenemende beklemming van den korten wervelwind, die ons overviel, zoo weinig last gehad hebt van je zelf. Of van die bedokteraars, die zoo echt „begrijpend" „naast je gaan staan", zin of geen zin. Je hebt geen tijd gehad, m'n vrind, voor problemen, niet eens voor het probleem-van-den-oorlog. Je hebt alleen maar tijd gehad, om tot God te zeggen: abba, Vader. Je hadt ook geen tijd voor zelfonderzoek; maar wèl tijd genoeg, om te verklaren: ik ben een kind van God. Amice, ik ken ze, die 't gezegd hebben, toen ze voor 't laatst bij vader of moeder, of bij hun jonge vrouwtje den ransel pakten. Zoo onder 't pakken door, met 'n snik in de keel misschien, — hoewel, de meesten slikten hem weg: als ik niet weer kom, nu, 't is in orde tusschen God en mij, hoor. Voor een deel z ij n ze ook niet weergekomen. — —

En nu zijn jij en ik weer zoo ongeveer bezig, ons te acclimatiseeren.

Tenzij dit geschiedt in de vrees van God, zal het gevaar, dat we daarbij beloopen, groot zijn.

Want om Gods wil mag je n i e t g e w e n n e n aan den overgangstoestand van nu. Je zult moeten blijven uit zien naar een antwoord op vragen, die gerezen zijn, en om zoo'n antwoord moeten b i d d e n. En, wat nog meer zegt, jij, jongere tijdgenoot, zult de hand moeten leggen, vooral nu, op het woord der waarheid, om het onvervalscht te bewaren.

***

Een enkel woord over dat eerste punt. O, ik kan me zoo levendig voorstellen, dat je vol vragen zit. Vragen, waarop je geen antwoord krijgt. Je zult vragen, waarom Rotterdam gebombardeerd is, wat daar toch wel gebeurd moet zijn, waaruit dat bombardement verklaard kan worden in overeenstemming te zijn met de regelen, die de Führer van den duitschen staat voor dezen oorlogsdienst heeft aangegeven in den Artushof te Danzig, in een ook aan nederlanders in vertaling toegezonden rede. Amice, je moet op later wachten; — de feiten kunnen thans nog niet beschreven worden, en heelemaal niet overzien. Je zult vragen, wat de bedoeling is, die God de Heere met „d i t a l l e s" heeft, en je zult z è l f s op die vraag slechts ten deele antwoord krijgen. Ten deele, — want de hoofdzaak van het antwoord weet je al; die staat in den bijbel; alleen maar: van „d i t a l l e s" heb je geen overzicht; en wat d à t betreft moet je dus óók op later wachten. Wat weten jij en ik nu eigenlijk aangaande de feitelijke toedracht der zaken? We weten minder dan ooit.

Maar pas nu voor één ding op, amice. Denk niet: die vragen blijven toch onbeantwoord, — wat nut heeft het, ze te stellen? Smoor ze maar... Mijn beste kerel, er is geen grooter ongeluk, dan niet langer te vrágen... in Gods tegenwoordigheid. Als je buiten deze tegenwoordigheid vraagt, is ook dát een ramp. Maar nabij God te leven, dat beteekent toch óók: aan de orde blijven stellen, wat Hij in de geschiedenis voor onze aandacht plaatst. Als ze tegen je zeggen: doe maar net als Hiskia, breid „de brieven" uit voor het aangezicht des Heeren, dan komt 't er op aan, de grens tusschen werkelijke vroomheid en ijdele vroompraterij in de gaten te houden. Hiskia had de „brieven" eerst gelézen, — toen w i s t hij tenminste, wát hij zijn God voorlei. Maar de oproep, om te doen als hij, mag dan ook nimmer doodloopen in een verzwegen vermaning, om de „brieven" als lectuur-alleen-maar-voor-den-Heere te behandelen. Wentel uw weg op den Heere, uw weg, maar niet het onopengevouwen bestek van den weg.

Juist, om te kunnen weten, wat God ons te zeggen heeft in de feiten, hebben wij die f e i t e n zelf onder de oogen te zien. 't Is erg moeilijk, amice. En nooit zal 't ons heelemaal gelukken. Maar toch hebben we te verlangen naar feitenmateriaal, en naar normale verhoudingen, waarin de weg tot de bronnen niet langer versperd zal zijn. God beware je moeder, dat haar verlangen naar normale tijden niet hoofdzakelijk opga in haar trek naar wat meer thee of koffie per dag en per persoon. En Hij beware speciaal jou er voor, dat je reikhalzen naar den vrede zijn dominant zou vinden in je werklust, je huwelijkshoop, je examenplannen. Hoofdzaak zal moeten zijn te weten, wat er in Nederland gebeurd is in de dagen van Mei 1940. Om dan dáármee te kunnen gaan tot God, en Zijn voorzienigheid te kennen niet maar als „een" werkelijkheid, doch als dat zeer bepaalde onderhoud, en die zeer bepaalde regeering, waarin Hij thans tot ons gekomen is. De Geest der waarheid verwekke betrouwbare geschiedschrijvers, die ons later zullen zeggen, wat geschied is. Zoolang het God belieft, ons te laten blijven in de positie van vandaag, de positie der onklaarheid, zullen we dit feit hebben te accepteeren, om ons te herinneren, dat we altijd uit geloof hebben te leven, ook als het nacht is op het terrein der geschiedschrijving. Maar als te zijner tijd de Staat der Nederlanden weer zichzelf zal zijn, en de historicus binnen onze landsgrenzen weer de vrije hand zal hebben, dan vinde hij met name in jouw buurt gretig gehoor. Gretig gehoor, dat er op uit is, o nee, niet zoozeer, om lucht te krijgen in het werpen van expectoraties tegen m e n s c h e n, als wel, om met klare stem te kunnen spreken met God over wat Hij ons heeft willen leeren in de dubbele sprake van Schrift en historie.

***

En — als ik die twee noem, Schrift èn historie, dan heb je meteen het bewijs, amice, dat ik je niet als voorloopig toch nog werk-looze naar huis heb gestuurd. 't Komt in de wereld, hoe vreemd het daarin ook toe mag gaan, voor een christen nooit zóó te staan, dat hij op mórgen en overmorgen wachten moet, vóór en aleer hij zijn mond open kan doen. De historie van de laatste d a g e n moge al in den nevel hangen, die van vele e e u w e n is je verteld, m'n waarde. En wat de S c h r i f t betreft, — die is kant en klaar, als ik 't zoo eens zeggen mag, n'en déplaise onze barthinaansche buren.

O ja, en nu ben ik waar ik wezen wil. Als jij in deze ontstellende dagen, waarin onze nette, onze voor jaren opgestelde boekhouding zóó maar in een paar dagen ijdelheid gebleken is, als jij in d i e dagen, zeg ik, werkelijk bij de Schrift leeft, dan zul jij geen oogenblik g e w e n n e n aan den toestand. Je zult geen moment vergeten, dat onze bezwaren tegen de N.S.B. dezelfde gebleven zijn. Wij hadden voor het hebben of voeden van die bezwaren heusch geen geruchten over verraad en dergelijke noodig, geruchten, waar je toch het rechte niet van hoort. Want onze bezwaren waren g e l o o f s bezwaren. Je hebt gehoord, dat de heer Rost van Tonningen en de anderen weer in 't land zijn. Je zult daar niet van staan te kijken. Maar je zult evenmin vergeten, dat je de feiten niet weet; en het zal je nopen tot p r i n c i p i ë e l e concentratie van je aandacht: je zult over de Schriftuurlijke beginselen, over Gods waarheid je des te intensiever moeten bezinnen, en er ook voor moeten uitkomen, wijl dat de beste „Dienst am Volke" is.

Neem dien goeden raad van 'n oudere aan, amice; hij maakt zich 'n beetje bezorgd, dat jij zult vergeten, dat we in een interimtoestand zijn, zwischen den Zeiten van vóór en na de bezetting door een vreemde mogendheid. Hij maakt zich bezorgd, dat er soms al gemeten wordt, óók wel in jouw tegenwoordigheid, naar den maatstaf der beschaamde vrees, der tot bedaren gebrachte paniekstemming, en niet naar dien der nimmer te beschamen profetie. De lui van den eersten maatstaf praten erg gemoedelijk tegen je. Ze kloppen je op den schouder: nou, valt 't niet mee? Je hadt dit en dat gevreesd, je was bang voor hier en ginder, maar wat viel 't mee, niet? Eén bombardement maar, vijf dagen slechts, geen vóórcensuur der pers, geen preekverbod, een goed woord voor onzen historischen strijd voor vrijheid en vroomheid in de rede van den duitschen rijksminister, die in de Ridderzaal sprak, en zoo voort... 't valt nog al mee, en kijk nou niet zuur!

Nou, amice, Adolphus Venator zal niet tegen jou zeggen: kijk wèl zuur. Aan zuurkijkers hebben we geen behoefte, die kunnen niet eens bidden voor onze Koningin, zooals jij, hardop hoop ik, met mij doet.

Maar ik zeg: kijk, hoewel niet zuur, dan toch ernstig. Akklimatiseer niet, maar geloof alleenlijk. Ik zeg niet tegen jou: het valt nog al mee; en evenmin: het valt tegen. Want ik weet niet, wat er komt. Ik z è g alleen maar: val jij nu niet tegen. En ik w e e t alleen maar, dat wij samen aan den maatstaf der nooit beschaambare profetie gebonden zijn. Die noopt jou en mij ons beproefde goud van de gereformeerde beginselen te bewaren. Te belijden, dat wij God openlijk blijven aanroepen om een vrije kerk, om christelijke politiek, om een overheid naar artikel 36 der Nederlandsche Geloofsbelijdenis, om een christelijke school, om een jeugd, waar de staat zijn vingers van af houdt. Kortom, om een „Doktrin", zóó als we die geleerd hebben van der jeugd aan, en openlijk hebben voorgestaan.

Toen de duitsche Führer in een radiorede zijn jongste verhouding tot Rusland besprak — je hebt misschien óók geluisterd — maakte hij een duidelijk verschil tusschen zijn houding jegens den russischen staat en die jegens de „Doktrin" — de leer — die men daar huldigde. Met de eene deed hij anders dan met de andere. Zouden wij minder onderscheidingslust aan den dag leggen? Daarvoor beware ons God. We zullen om Zijnentwil niet grijpen naar verboden wapenen, doch aanvaarden wat in den strijd met bommen en kruit over ons kwam. Maar onze „ D o k t r i n ", dáár zullen we voor blijven staan, opdat men niet onzen God hóne, dat Hij in Nederland alleen maar een stelletje hoera-lieden had overgehouden.

Beste kerel, zeg het aan je zelf, zeg het ook aan je meisje, dat God eens moeder moge maken in een vrije kerk temidden van een vrijen staat, zeg het ze allemaal, wier levenspad is afgegrensd door de graven van Grebbeberg, Moerdijk en... Golgotha, zeg hun, dat 't er erg op áánkomt, of de calvinisten van Mei 1940 nù hun God belijden, duidelijk en hardop. Met besten groet, steeds gaarne

t.t.

ADOLPHUS VENATOR.

Voor uw kerkelijke administratie staan we u gaarne met allerlei formulieren ten dienste.
Oosterbaan & Le Cointre N.V.